

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ**

Департман за воћарство, виноградарство,
хортикултуру и пејзажну архитектуру

Гордана Дукић

дипл. инж. пејзажне архитектуре

ПЕЈЗАЖНА РЕВИТАЛИЗАЦИЈА МАЛОГ СТАПАРА

МАСТЕР РАД

Нови Сад, 2022

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ**

**Депарتمان за воћарство, виноградарство,
хортикултуру и пејзажну архитектуру**

Кандидат

Гордана Дукић

Ментор

Доц. др Ксенија Хиел

ПЕЈЗАЖНА РЕВИТАЛИЗАЦИЈА МАЛОГ СТАПАРА

МАСТЕР РАД

Нови Сад, 2022

КОМИСИЈА ЗА ОДБРАНУ И ОЦЕНУ МАСТЕР РАДА:

др Ксенија Хиел – МЕНТОР
доцент Пољопривредног факултета,
Универзитет у Новом Саду

др Милена Лакићевић – ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ
ванредни професор Пољопривредног факултета,
Универзитета у Новом Саду

др Јелена Чукановић – ЧЛАН КОМИСИЈЕ
ванредни професор Пољопривредног факултета,
Универзитет у Новом Саду

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	1.
2. ЗАДАТАК И ЦИЉ РАДА.....	2.
3. МЕТОДОЛОГИЈА	4.
4. ИСТОРИЈАТ МАЛОГ СТАПАРА.....	5.
5. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТЕРЕНА.....	10.
5.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ЛОКАЦИЈА	10.
5.2. ГЕОМОРФОЛОШКЕ И ПЕДОЛОШКЕ ОДЛИКЕ	11.
5.3. КЛИМАТСКЕ ОДЛИКЕ.....	13.
5.4. ХИДРОГРАФИЈА.....	15.
5.5. ВЕГЕТАЦИЈА.....	16.
5.6. ДЕМОГРАФИЈА.....	17.
6. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА.....	18.
6.1. ФУНКЦИЈА ОБЈЕКТА И ОКОЛНОГ ПРОСТОРА	18.
6.2. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕ ВЕГЕТАЦИЈЕ.....	22.
6.3. ЧЕК ЛИСТА	27.
6.4. АНКЕТА.....	29.
6.5. SWOT АНАЛИЗА.....	32.
7. КОНЦЕПТ ИДЕЈНОГ РЕШЕЊА УРЕЂЕЊА МАЛОГ СТАПАРА	33.
7.1. РЕКОНСТРУКЦИЈА СПОМЕНИКА ПАНОНСКЕ БОГИЊЕ СА НЕПОСРЕДНОМ ОКОЛИНОМ	33.
7.2. УРЕЂЕЊЕ ОБАЛА ВЕЛИКОГ И МАЛОГ БАЧКОГ КАНАЛА.....	34.
7.3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА РАЗЛИЧИТИХ САДРЖАЈА	34.
7.4. ПЕЈЗАЖНО - АРХИТЕКТОНСКИ ЕЛЕМЕНТИ	35.
7.4.1. СТАЗЕ	35.
7.4.2. ПЛАТОИ	35.
7.4.3. ПАРКИНГ ПРОСТОР	36.
7.5. БИЉНИ МАТЕРИЈАЛ	36.

8. ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ДЕТАЉА У ИДЕЈНОМ ПРОЈЕКТУ.....	38.
9. ЗАКЉУЧАК	41.
10. ЛИТЕРАТУРА	42.
11. ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ	45.

ПЕЈЗАЖНО-АРХИТЕКТОНСКО УРЕЂЕЊЕ МАЛОГ СТАПАРА

РЕЗИМЕ

Економски развој човека прати развој и трансформација човекове животне средине. Тако је изградња каналске мреже Бачке, у сврху транспорта робе, довела до демографских, урбанистичких, културолошких и еколошких промена овог предела. Изградњом Великог и Малог Бачког канала настало је територијално мало место, Мали Стапар, који скривен од очију јавности чува у себи бројне легенде и важне историјске догађаје. С обзиром на богату историју од националног и међународног значаја, потенцијал Малог Стапара се посебно огледа у културном туризму, чија је сврха, између осталог, откривање туристима споменика и локалитета. Пејзажно-архитектонским уређењем ово фасцинантно место би привукло и задржало туристе и тиме допринело туристичком развоју региона али и читаве Србије. Увођењем бројних туристичких садржаја Мали Стапар би постало самоодрживо место које би указивало на огроман значај који има каналски систем Дунав-Тиса-Дунав (ДТД). Уређење у оквиру еколошких начела би задржало, заштитило и унапредило јединствени биодиверзитет овог заштићеног културног добра.

Кључне речи: пејзажна трансформација, културни туризам, историја, културно добро, ревитализација, пејзажно уређење

LANDSCAPE AND ARCHITECTURAL DESIGN OF MALI STAPAR

SUMMARY

Human economic development is accompanied by the development and transformation of the human environment. Thus, the construction of the canal network of Backa, for the purpose of transporting goods, led to demographic, urban, cultural and ecological changes in this area. With the construction of the Grand and Small Backa Canals, a territorially small place was created, Mali Stapar, which, hidden from the public eye, keeps numerous legends and important historical events. Given the rich history of national and international importance, the potential of Mali Stapar is especially reflected in cultural tourism, whose purpose is, among other things, to reveal monuments and sites to tourists. With its landscape-architectural arrangement, this fascinating place would attract and retain tourists and thus contribute to the tourist development of the region and the whole of Serbia. With the introduction of numerous tourist facilities, Mali Stapar would become a self-sustainable place that would indicate the great importance of the Danube-Tisa-Danube (DTD) canal system. Landscaping within ecological principles would preserve, protect and enhance the unique biodiversity of this protected cultural property.

Key words: landscape transformation, cultural tourism, history, cultural heritage, revitalization, landscaping

1. УВОД

Изградњом система канала, те регулацијом војвођанских вода од половине 18. века, када су мелиорације почеле, било је потребно више од сто година да се Банат и Бачка од велике мочваре претворе у плодносну равницу. Новонастали водни пут довео је до промене демографске слике овог предела, а самим тим и његовог урбанистичког, привредног, културолошког и еколошког развоја (слика 1.). Спајајући регионе и градове каналима у функцији економског развоја настала су и културна добра од националног и међународног значаја. Дуж обала Великог и Малог Бачког канала, настао је Мали Стапар, територијално мало место богато културно-историјским наслеђем, које по својим карактеристикама улази у категорију заштићеног културног добра. Овај интересантан засеок налази се у срцу Бачке, удаљен од Суботице и Новог Сада на свега 73 км. Идући у правцу запада стиже се до Сомбора и природног резервата "Горње Подунавље", те овакав повољан географски положај представља важан туристички потенцијал Малог Стапара. Поред домаћих туриста, регион има добру повезаност и са околним земљама путем каналске и бициклическе мреже, што такође представља потенцијал у даљем развоју. Међутим, због тренутног неадекватног одржавања и недовољне искоришћености бројних потенцијала, ово место губи своју некадашњу функцију, мања се и потпуно нестаје.

*Слика 1. Транспорт робе каналима Бачке
(извор: Интернет 1,април 2022)*

2. ЗАДАТАК И ЦИЉ РАДА

Посматрајући значај предела панонске низије ван оквира државних граница, као животни простор свих нас, укључујући животињски и биљни свет, који је настао наког изградње мрежа канала, дужност очувања и унапређења истог је велика. Формирањем стратегије одрживог развоја у складу са законским регулативама и планским документима, а у циљу конзервације и презентације културног наслеђа, Мали Стапар, који је тренутно неправедно занемарен, добио би нови смисао и активно учешће у целокупном региону. Предео канала са својим одликама и специфичностима у просторне и регионалне планове се уврштава у складу са политиком развоја водопривреде, пољопривреде, шумарства и туризма, те је у складу са тим и предвиђено њихово уређење. Локалитет Малог Стапара представља јединствен музеј на отвореном, кога поред споменика Панонске Краљице чине млин са аутентичним механизмом, пратећа управна зграда, млинарева и преводничева кућа, стара школа и кафана. Обнова Малог Стапара започета је реконструкцијом зграде старог млина, са идејом да се у њој формира музеј, што представља добар пример опхођења према историјским наслеђима и такав пример треба свакако следити. Међутим, да би се туристи привукли и задржали на одређеном простору оно свакако мора испунити естетске и функционалне критеријуме, што би се и постигло пејзажно-архитектонском уређењем Малог Стапара. Реконструкција споменика Панонске Богиње иницирала би даљи развој локалитета, који би у туристичкој понуди могао да садржи преноћиште, ресторан са традиционалном храном, сувенирницу, рекреативне садржаје попут школе јахања, возња фијакером, изнајмљивање бицикла и педалина и др. Иако одређени садржаји већ постоје, потребно је њихово адекватно одржавање и унапређење, као и имплементација нових елеманета. Тиме би Мали Стапар постао самоодрживо место које упошљава локално становништво, а Панонска Краљица поново би засијала у својој величини.

Присуство бројних биљних врста као и животињски свет чини овај простор јединственим биодиверзитетом у региону. Квалитет вода у каналима се мери присуством белог и жутог локвања који се могу видети у Малостапарском делу Великог Бачког канала. У водама канала, поред разноликости риба и птица, срећу се и видре, барске корњаче, жабе, гуштери, што јасно указује на живот који се одвија на овом простору, а да га човековим присуством и деловањем треба очувати, заштитити и унапредити, што би се постигло чишћењем и уређењем обала канала. Из свега наведеног потребан је интегрални приступ у заштити каналске мреже, као и простора који одређује и којим је одређен, који представља очување материјалног, природно створеног, али и духовног наслеђа.

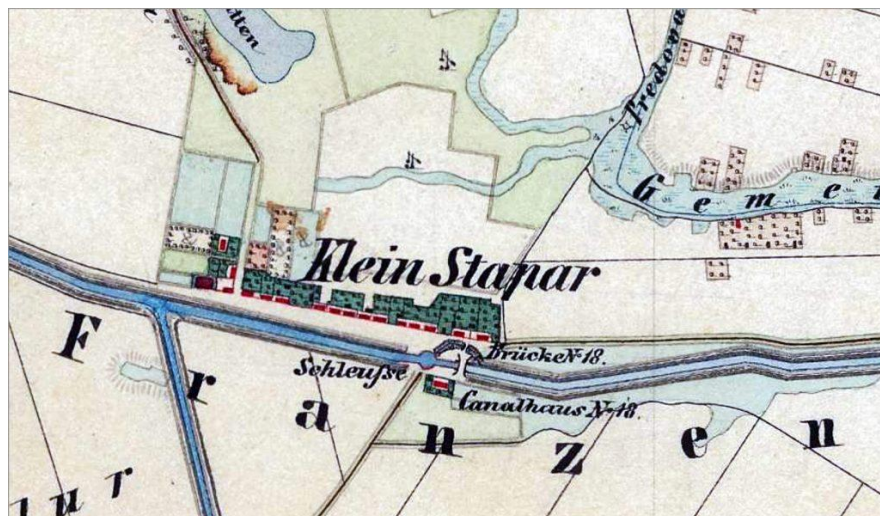
Истраживање пројектне локације има за циљ основу која ће омогућити стварање адекватног предлога идејног решења реконструкције и ревитализације споменика Панонске Богиње и простора Малог Стапара, стварајући самоодржив амбијент који би се функционално и естетски унапредио, ненарушавајући његов историјски и еколошки карактер. Увођењем адекватних пејзажно-архитектонских елемената простор Малог Стапара би постао додатно пријатнији и конфорнији за боравак и задржавање посетилаца. Имплементацијом различитих садржаја унапредио би се туристички потенцијал Малог Стапара, који би локалном становништву пружио могућност извора прихода. Реконструкција споменика и пејзажна ревитализација овог међународно значајног места, с обзиром на његову богату историју, допринела би туристичком развоју региона али и читаве Србије

3. МЕТОДОЛОГИЈА

Приступ предметном истраживању је квалитативног и квантитативног типа. Квалитативни тип подразумева проучавање приступачних литературних извора и стања на терену. Заснива се на сакупљању примарних и секундарних података. Примарни подаци су подаци добијени евалуацијом сакупљених података на терену. Секундарни подаци су подаци преузети из литературних узвора, као и са интернет страница. Секундарни подаци су од значаја за разумевање проблематике и обезбеђивање теоријске подлоге рада, као и дефинисање теме и опсега истраживања. Након прикупљања података из литературних извора и интернет страница, са посебним акцентом на фотодокументацију некадашњег изгледа анализираниг предела, уследило је теренско осматрање. Током истраживања урађена је анализа постојећег стања, а под тим се подразумева анализа локације (приступачност, визууре, боје и сл.), анализа функција објеката и околног простора (стамбени и пословни објекти, обрадиве површине, запуштени објекти и простор и сл.), анализа пејзажно-архитектонских елемената (клупе, канте за смеће, надстрешнице, осветљење и сл.), анкета и SWOT анализа. Такође, анализирано је и стање вегетације груписањем у различите категорије (табела 1). У циљу уочавања опремљености и садржаја пројектне локације, при анализи постојећег стања коришћене су чек листе (табела 2 и 3). У оквиру прве чек листе (табела 2), испитивано је стање постојећег мобилијара, док је другом чек листом (табела 3) оцењен визуелни и естетски квалитет простора. Подаци који су добијени путем анкете (одржавање простора, опремљеност, посећеност као и потребама за новим садржајима) обрађени су и приказани графиконима (слика 42, 43 и 44). Након извршених анализа направљена је карта са означеним зонама простора Малог Стапара које су категорисане по функцији објеката и простора, као и зонирање вегетације (графички прилог бр.1 и 2). Мапирни су објекти и простор који је потребно ревитализовати, као и нови садржаји који се уводе. На основу мапа дат је концепт уређења целокупног простора Малог Стапара, док је за сегмент пројектне локације, тачније плато споменика Панонске Богиње, дат предлог пејзажно-архитектонског уређења са детаљним графичким приказима (графички прилог 3,4,5 и 6).

4. ИСТОРИЈАТ МАЛОГ СТАПАРА

Засеок Мали Стапар, чије име највероватније произлази из чињенице да се на мање од 10 км, атарским путем, налази село Стапар, настало је наменски. Изграђено је 1802. године, након што је отворен канал који је носио име Фрање другог Хазбуршког (данашњи Велики бачки канал) (слика 2.). Копање канала, изградња преводнице и зграде техничке управе канала, а мало касније и изградња млина, били су главни услови за повећање броја становника Малог Стапара.

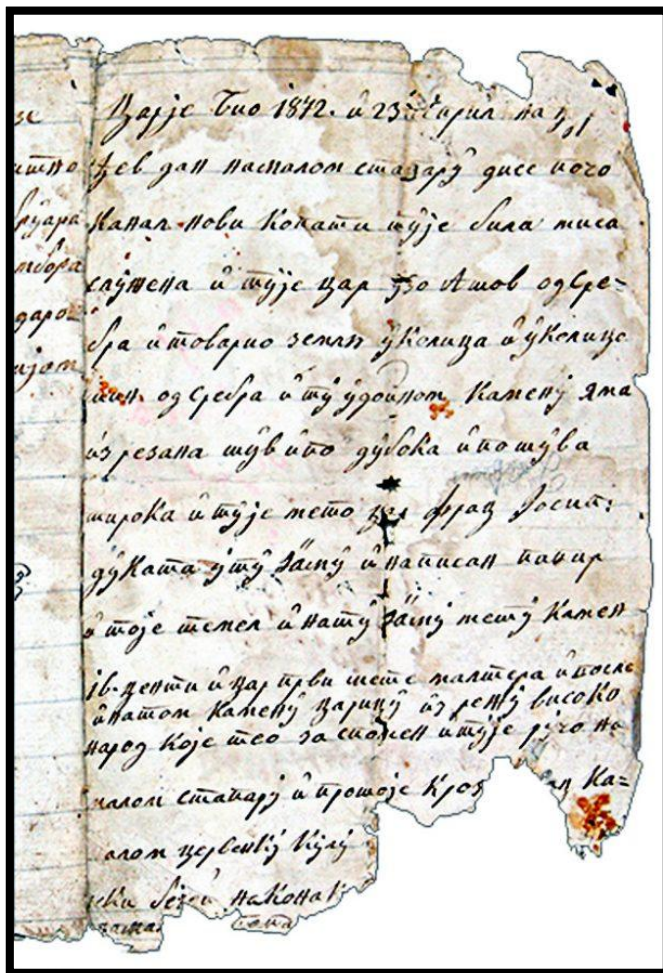

Слика 2. Мали Стапар на мапи из "70.тих год. 19.века (извор: Интернет 2, љприл 2022.)

Изградња Великог и Малог Бачког канала представља највећи хидрограђевински подухват од градње Трајановог моста преко Дунава почетком другог века п.н.е. Овај јединствен подухват претеча је и извор идеје за изградњу целог система Дунав-Тиса-Дунав, за чију изградњу се везују светски позната имена. ДТД је сложен систем који се састоји из већег броја канала чија је основна намена хидромелиорација, односно одводњавање и наводњавање. Овим пројектом је од великог мочварног подручја Баната и Бачке настала плодна земља на којој су настале многе промене. Исушивањем мочвара искорењена је маларија, а стварањем обрадивих површина ове просторе насељавају из свих крајева Аустроугарског царства бавећи се узгојем кудеље, лана и белог дуда.

Изградња пловног канала, који би спојио Дунав и Тису, започета је за време владавине Марије Терезије, након чега је уследила колонизација Војводине. Под вођством пројектаната Јожефа Киша и његовог брата Габора изградња канала трајала је у периоду од 1793. до 1901. године, у четири етапе: од Бачког Моноштора до Бачког Градишта, од Бездана до Бачког Моноштора, од Баје до Бездана и од Малог Стапара до Новог Сада, и од Бачког Градишта до Старог Бечеја. На споју канала са Тисом, код Старог Бечеја изграђена је преводница коју је пројектовао чувени инжењер Ајфел. Пловни пут Дунавом је скраћен за око 220 км, а Тисом око 70 км. У то време пловила су вукли коњи и људи, те је скраћење пловног пута било веома важно.

Прокопавање Малог Бачког канала почело је у мају 1872. године, на којој је присуствовао аустријски цар Франц Јозеф. Цар је, са пратњом, бродом допловио Дунавом од Пеште до Бездана, одакле је мањим паробродом "Бездан" допловио Великим Бачким каналом до Малог Стапара. На месту где ће почети радови на прокопавању канала, цар је сребрним ашовом, чија је дршка била пресвучена плавим сомотом и окована сребром, ископао први грумен земље, а на пергаменту исписао податке о почетку градње, који су заједно са копијом Закона о каналима, бакарним, сребрним и златним кованицама, које су тада биле у оптицају, положио у темељ будућег споменика "Царица Паноније". О царској посети Малом Стапару писале су Бечке новине, а сачуван је и аутентичан запис Гавре Павкова, тадашњег татора Српске Православне Цркве (СПЦ) Св. Николе у оближњем селу Сивац (слика 3.).

Слика 3. Запис Гавре Павкова (извор: Интернет 3, април 2022.)

"Цар је био 1872. године 23 априла на Ђурђевдан на Малом Стапару ду се поче канал нови копати. Ту је била миса служена и ту је цар узо ашов од сребра и товарио земљу у колица од сребра и ту у доњом камену јама изрезана, шув и по дубока и по шива широка и ту је мето цар Франц Јосип дуката у ту јаму и написан папир и ту је темељ у нашу јаму мету камен и цар први мете малтера и после и нашом камену царицу изрежу високо. Народ које тео за спомен и ту је ручо на Малом Стапару и прошо је кроз Сивац каналом Црвенку, Кулу..."

На месту рачвања Великог и Малог Бачког канала, које се назива Триангл, Царев генерал Иштван Тир наредио је да се на месту где је цар означио почетак радова на изградњи новог канала, у знак сећања на овај догађај, постави споменик Панонске Божиње (слика 4.). Споменик је саграђен од камена, у неокласицистичком стилу. Висок је преко седам метара, а на постољу се у природној величини налази камена статуа женске фигуре, царице, са шлемом на глави и мачем у десној руци, те са штитом на десној страни статуе, на коме је стајала шака њене леве руке. Сама статуа је израђена у традицији класичне римске уметности. На предњој страни споменика постављен је запис о догађају који је обележен спомеником, а на јужној страни записано је да је споменик подигао генерал Тир. Споменик је био окружен ниском оградом од кованог гвожђа, која данас не постоји. У народу се за споменик убрзо одомаћио назив "царица", а често су га поистовећивали са статуом царице Марије Терезије. За њега се везују и бројне легенде. Једна од легенди каже да је испод споменика закопано благо које су тадашњи мештани желели да пронађу. Међу разним легендама стоји једна истинита прича о покушају рушења споменика. Године 1915. народ који је живео у Малом Стапару, у знак незадовољства према аустроугарској власти, везао је "Царицу" конопцима покушавајући да је сруши. Међутим, том приликом су са споменика откинули главу и бацили у канал. Тада је још актуелна аустроугарска власт проналазачу главе обећавала велику награду. Рониоци из разних крајева Угарске долазили су у потрагу за царицином главом, која до дан данас није пронађена.

У Малом Стапару се налази преводница (слика 5.) која је саграђена 1793. године и једина је од укупно 4 колико их је изграђено на Францовом каналу. Преводнице су уједно имале функцију царинарнице и места где се вршило наплаћивање такси и других дажбина за пролаз бродова. Малостапарска преводница има двокрилне капије, првобитно направљене од хростовине које су крајем 19. века замањене гвозденим (слика 6.). У неколико наврата санирани су зидови од опеке. Поред преводнице подигнута је зграда техничке дирекције из које су пројектанти Јозеф и Габор Киш надгледали изградњу Великог бачког канала, а која је данас напуштена и празна.

Од пет млинова изграђених на Великом бачком каналу сачуван је једино малостапарски, који је задржао изглед из 1848. године (слика 7 и 8.), када је и пуштен у погон. Због висинске разлике која износи од 3 до 5 метар, постојали су услови за изградњу мале хидроелектране која је струјом напајала управну зграду, петоспратни млин и погоне за глазирање пиринча који се узгајао на оближњим Косанчић салашима. У то време се од пиринча правио козметички пудер кога су због изузетног квалитета користиле Бечке даме. Млин је радио до 1976. године када је његов последњи закупац престао да меље жито.

Слика 4. Цртеж споменика, крај 19. века
(извор: Интернет 5, април 2022.)

Слика 5. Бродска устава, друга половина
20. века (извор: Интернет 5, април 2022.)

Слика 6. Гвоздене капије преводнице
(извор: Интернет 6, април 2022.)

Слика 7. Зграда млина пре обнове
(извор: Интернет 5, април 2022.)

Слика 8. Сачувани механизми млина
(извор: Интернет 5, април 2022.)

На обалама дуж канала 1930их сађени су јабланови као оријентир у равници, који су временом посечени, те их је данас остало у малом броју. У периоду до другог светског рата при одабиру садног материјала се водило рачуна о еколошком складу. Избегавала се садња тополе у непосредној близини воде јер њен лист ствара киселу среду која не погодује воденом животињском свету.

Примарана функција парка у времену његовог настанка је била, поред реперне, естетска и рекреативна, односно шеталиште тадашње властеле и чланова царских породица. У Малом Стапару су боравили аустријски цареви Франц Први и Франц Јозеф, као и француска царица Марија Лудовика Лујза жена Наполеона Бонапарте. Како је прозван царским градом и његово уређење је било у складу са именом. Објекти су грађени у класицистичком стилу. Жена Франца Јозефа, Елизабета Амалија Евгенија (Царица Сиси) је време проводила у шетњама и возњи фијакером по широким тротоарима главне Малостапарске улице, која је тада била поплочана опеком старог формата 70x50x10 цм, а оивичена дрворедима кестена и копривића који су касније посечени.

На бродове који су се заустављали у пристаништу вршио се утовар и истовар роба, млин је млео брашно, кафане и продавнице су радиле те је становништво Малог Стапара у то време веома активно живело.

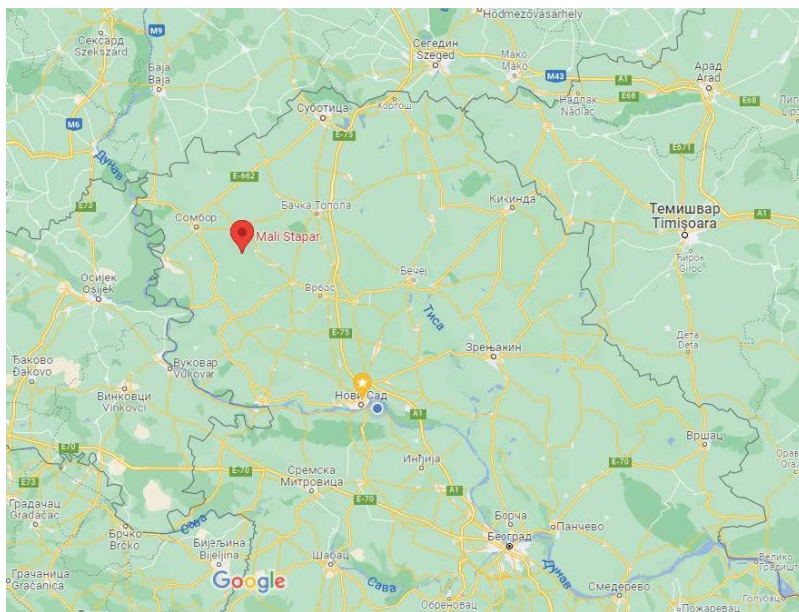
Ову некадашњу променаду због лепоте Бачких канала и данас посећују излетници и туристи, али не у броју колико заслужује. Подручје Малог Стапара је детаљно обухваћено планском документацијом. Покрајински завод за заштиту споменика културе дао је услове за заштиту културно-историјске целине Мали Стапар, а општина Кула, којој припада Мали Стапар, донела је детаљан урбанистички план развоја овог подручја.

5. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТЕРЕНА

Фактори који условљавају формирање и развој одређеног простора су природни, антропогени и социјално-економски. Природни фактори чине еколошку основу система зеленила и битно утичу не само на карактер насеља и распоред зелених површина, већ одређују и његово структурно и композицијоно решење. Ради ближег упознавања пројектне локације, која се налази на простору Бачке, потребно је пре свега приказати основне карактеристике овог подручја, по којима се оно разликује од осталих делова Војводине. У том циљу биће приказани природни чиниоци који дају обележје овом подручју.

5.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ЛОКАЦИЈА

Бачка је саставни део Панонске низије и налази се у њеном западном делу, између Дунава, Тисе и границе Србије са Мађарском, који јој истовремено чине границе. На западу и југу граница је ток Дунава од Бездана до ушћа Тисе код Сланкмена, на истоку ток Тисе од границе Србије са Мађарском до ушћа у Дунав и на северу граница са Мађарском. На југу Панонску низију па и посматрано подручје Бачке затвара Фрушка Гора, док је са три стране отворена према осталим деловима Панонске низије.

Слика 9. Шира ситуација
(извор: Интернет 5, април 2022.)

Мали Стапар се налази у Војводини, у централном делу Западнобачког округа, и представља насеље у општини Кула, које је удаљено 5 км од центра села Сивац, чијој месној заједници и припада (слика 9.). Туристички потенцијал овог територијално малог места богатог културно-историјског наслеђа јесте географски положај. Од Суботице као и из правца Новог Сада налази се на подједнакој удаљености од свега 73 км, док се у правцу запада стиже до Сомбора и природног резервата "Горње Подунавље".

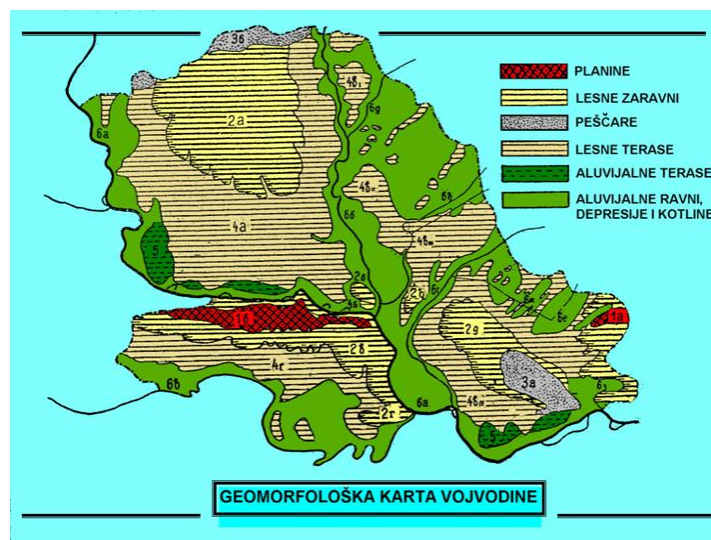
Такође, на удаљености од 10 км идући низводно Великим Бачким каналом од Сомбора стиже се до Малог Стапара, што пружа могућност развоја каналског туризма. Поред домаћих туриста, туристички потенцијал се огледа и у повезаности региона са околним земљама путем ЕуроВело 6 стазе ("Речни пут") која је део европске бицикличке мреже.

Великим Бачким каналом, преко Бездана, као и узводно Дунавом, Мали Стапар је повезан са Бајом, градом у Мађарској у којем се налази музеј "Иштван Тир" где се чува документација о изградњи Малог Стапара.

Мали Стапар се налази на надморској висини од 106м, а његов атар заузима површину од 66,4 км². Мали Стапар на карти Европе омеђен је са 19°29'07" источне географске дужине и 45°41'26" северне географске ширине.

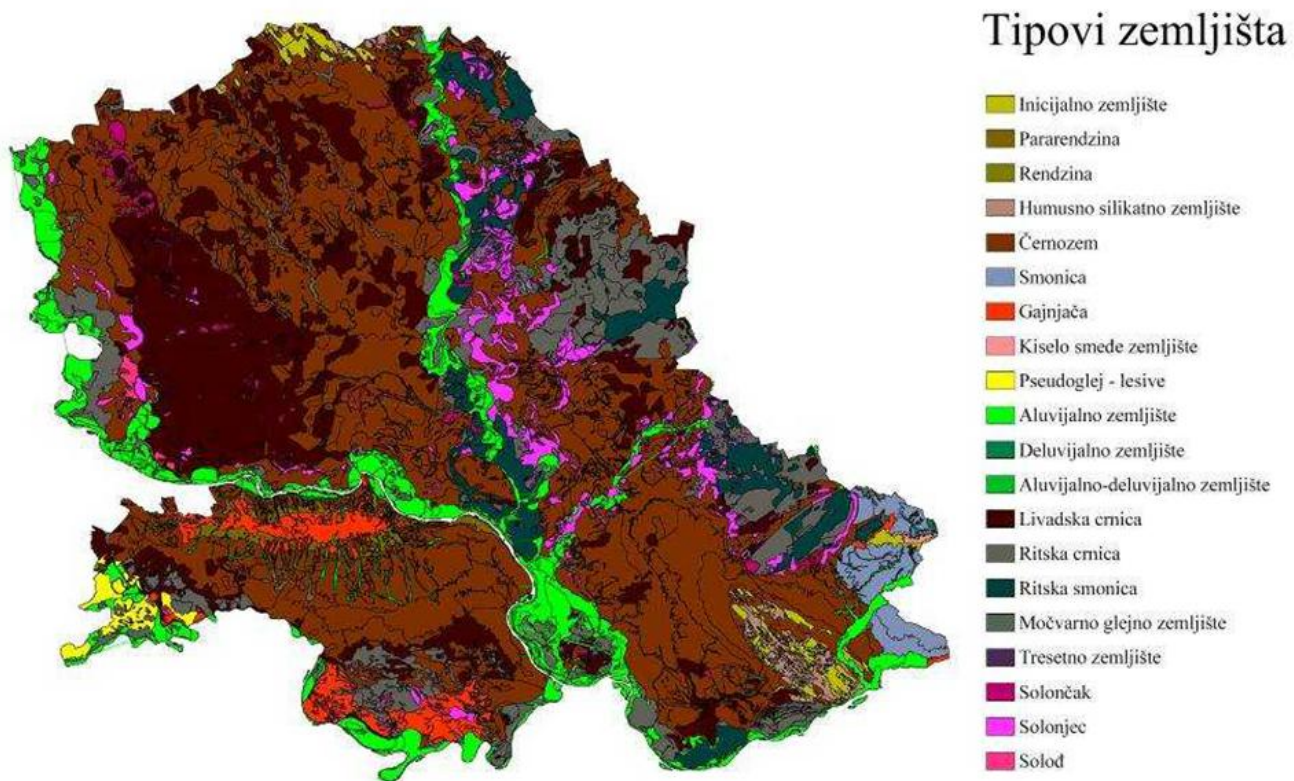
5.2. ГЕОМОРФОЛОШКЕ И ПЕДОЛОШКЕ ОДЛИКЕ

Бачка је низија у којој су као морфолошке целине карактеристичне: заравни (Суботичка пешчара, Бачка лесна зараван, тителски брег), лесне терасе (јужна Бачка лесна тераса, Тителска тераса), алувијална тераса Дунава и алувијалне равни Дунава и Тисе. Суботичка пешчара, Бачка лесна зараван и Тителски Брег настали су од песка и ситне прашине навејане ветровима током делувијума. Јужна Бачка лесна тераса и Тителска тераса створене су крајем делувијума наносима ветрова и река. Дунавска алувијална тераса је формирана у доњем алувијуму, а касније редукована ерозијом Дунава. Алувијане равни Дунава и Тисе су настале наносима данашњих токова река. Геолошки састав Бачке чине: делувијални и алувијални пескови, делувијални типски, мешани и преталожени лес и муљевити материјал. Делувијалне пескове има пешчара, делувијалне лесове имају заравни и терасе, алувијалне пескове и муљевити материјал имају равни река (слика 10.).

Слика 10. Геоморфолошка карта Војводине
(извор: Интернет 10, април 2022.)

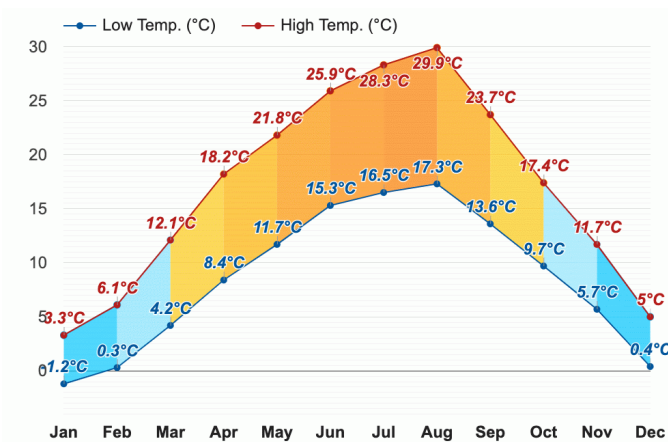
У педолошком погледу на Бачкој лесној заравни, Тителском брегу и на две лесне терасе доминирају чернозем и ливадска црница. На алувијалној Дунавској тераси доминира ритска и ливадска црница, а на инундационој равни алувијум. Најзаступљенији тип земљишта на подручју Војводине, а самим тим и на анализираном подручју Малог Стапара је чернозем (слика 11.) или црница, који је настао на лесној подлози под утицајем континенталне и степске климе. Боја чернозема у сувом стању је тамно смеђа, а у влажном је скоро црна по којој је и добио назив (руско чернозем – црна земља). Дебљина хумусног хоризонта чернозема износи од 40 до 80 цм, ретко до 1 м, а максимално око 1,5 м (Украјина). Структура је мрвичасто-орашаста. Чернозем спада у типска развијена земљишта и у њој је живот веома интензиван - глисте, микроорганизми, ровчице и др. С обзиром на повољна физичка и хемијска својства, као и богатство хумусом, веома је плодно земљиште, погодно за узгој свих врста житарица, затим повртарских, воћних али и декоративних врста биљака.

Слика 11. Педолошка карта Војводине
(извор: Интернет 5, април 2022.)

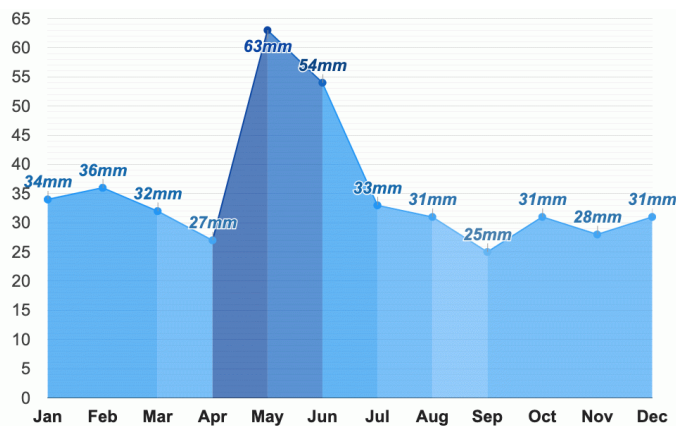
5.3. КЛИМАТСКЕ ОДЛИКЕ

Панонска низија, у којој се налази Бачка, опкољена је планинским масивима, што има знатног утицаја на формирање основних климатских обележја Војводине. Већа отвореност овог подручја према северу и западу условљава јаче утицаје ваздушних струјања из ових праваца, што условљава нешто континенталније обележје климе Бачке него што је, с обзиром на географски положај очекивано. То подразумева кишовита пролећа, топла и сува лета, сувље јесени од пролећа и хладне зиме са мало снега. Основне карактеристике су велике температурне разлике током године (хладне зиме и топла лета) и нагли прелази између хладније и топлије половине године. Према подацима метеоролошке станице Сомбор, која се може узети као реперна тачка за простор Малог Стапара, средња годишња температура овог подручја износи 11,2°C. Најтоплији месец, са највишом просечном максималном температуром је август (29.9°C). Месец са најнижом просечном максималном температуром је јануар (3.3°C) (слика 12.).

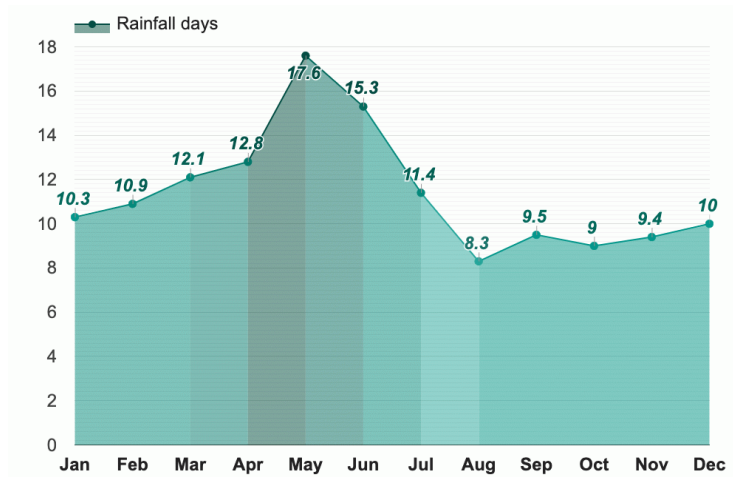
Слика 12. Дијаграм за температурне вредности за метеоролошку станицу Сомбор (извор: Интернет 12, април 2022.)

Средња годишња висина падавина износи 600 мм. Највлажнији месец, са највише кише је мај (63мм), док је најсувљи са најмање кише септембар (25мм) (слика 13.).

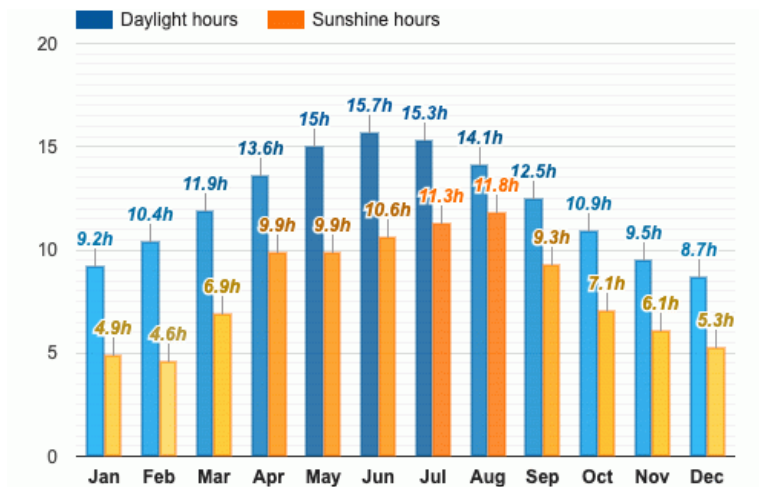
Слика 13. Дијаграм за количину падавина за метеоролошку станицу Сомбор (извор: Интернет 13, април 2022.)

Месец са највећим бројем кишних дана је Мај (17.6 дана). Месец са најмањим бројем кишних дана је август (8.3 дана) (слика 14.).

Слика 14. Дијаграм за број кишних дана за метеоролошку станицу Сомбор (извор: Интернет 14, април 2022.)

Месец са највише сунчаних сати је август (просечно сунчаних сати 11.8). Месец са најмање сунчаних сати је фебруар са просечно 4.6 сунчаних сати (слика 15.).

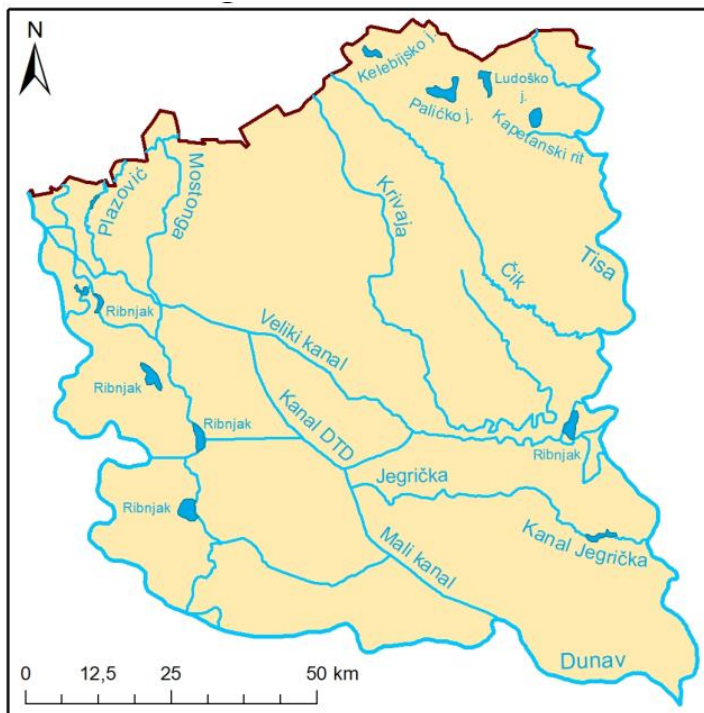
Слика 15. Дијаграм за број сунчаних сати за метеоролошку станицу Сомбор (извор: Интернет 15, април 2022.)

У Војводини дувају углавном четири ветра. Најчешћи ветар је "кошава" која дува из правца југоистока. Кошава је доста равномерно распоређена током зиме, пролећа и јесени, док лети дува ређе. Најчешћа је у октобру. Затим следе: "северозападни" ветар који дува у летњим месецима, "западни" који је најчешћи у фебруару, и "јужни" топли ветар. Кошава доноси суве ваздушне масе, а западни ветрови падавине.

5.4. ХИДРОГРАФИЈА

Подручје Бачке је, сем са северне стране, оивичено великим речним токовима Дунава и Тисе који у највећој мери утичу на режим вода овог подручја (слика 16.). У међуречју налазе се мањи водотоци и канали са присуством подземних вода релативно високог нивоа. Водотоци Кереш, Чик и Јегричка уливају се у Тису, Криваја и Плазовић у канал Бездан-Бечеј, док је Мостонга једина притока Дунава. Поред наведених токова, на подручју Бачке постоји и већи број стајаћих вода од којих су најзначајније Палићко и Лудошко језеро, затим Велика бара код Сонте, бара Олорија са Девењом између Шајкаша и Ђурђева, као и одсечени меандри Тисе и рукавци Дунава.

Наведене водотоке у великој мери пресецају канали система Дунав-Тиса-Дунав, који заједно чине јединствени хидротехнички систем и јединствен режим вода. Хидросистем ДТД је вишенамениски објекат чија је основна улога заштита од поплава, одводњавање подводних терена, наводњавање, снабдевање водом, одвођење употребљених вода до крајних реципијената Дунава и Тисе, пловидбу и транспорт робе, рибарство, спорт и рекреацију. Изградња канала је довела до трансформације овог предела у смислу режима вода, која је даље створила могућност насељавања и развоја читавог простора Бачке. Опште карактеристике речних токова Бачке су мали пад и миран ток са повремено високим водостајима. Неповољне одлике хидрографских прилика су веома честе пролећне поплаве река Дунава и Тисе, као и висок ниво и споро кретање подземних вода, које повремено излазе на топографску површину, испуњавајући бројне депресије и образујући многобројне баре.

Слика 16. Хидрографска карта Бачке
(извор: Интернет 16, април 2022.)

5.5. ВЕГЕТАЦИЈА

Биоценоза Бачке, као и целокупне Војводине, током последња два века трпи знатне последице највише услед интензивне пољопривредне производње. Пространства под самониклом вегетацијом (шумски комплекси, трстици, шеваришта, травнате површине) своје место постепено уступају културама (житарице, индустријско и крмно биље, воћњаци и др.). Бачке шуме се врло ретко јављају у чистим састојинама. Углавном су присутне мешовите шуме (храст, врба, липа, багрем, буква, цер, граб, брест, јасен и четинари). Изузетак су чистије храстове шуме у околини Бачког Моноштора. Барску вегетацију чине шаш, рогоз, трска, дрезга, бели и жути локвањ и др. Ипак, првобитна самоникла вегетација се задржала само на мањим површинама, углавном на оним које нису погодне за обраду. На плиткој издани око Дунава, на подручју Бачке, срећу се ливадае, пашњаци и шуме. На лесу и песку расту траве и дрвеће разгранатог корена. Раније покретни песак Бачке пешчаре и слатине сада је под шумом, мочваре око река са врбама и ритском вегетацијом, а скоро две трећине Лудошког језера је под травом. Галеријске шуме однеговане су дуж река.

На горњем Подунављу у регионалном парку вегетација је богата и разноврсна заступљена од хидрографских мочварних заједница до заједница храста лужњака. На влажним ритским стаништима налазе се заједнице локвања, рогоза, трске и заједница високих шашева. Шумска вегетација у горњем Подунављу је заступљена од заједница беле врбе, заједница црне јохе, брестова-јасенова шума, заједница реликтних шума храста лужњака. У Карађорђеву постоје заједница бадемасте врбе, беле врбе, црне тополе, пољског јасена. На територији општине Бачка Паланка је појава да се у сукцесивном еколошком низу развијају различите биљне заједнице – од вегетације акватичких биљака (мочварна и барска вегетација, тршћаци) и вегетација мочварних ливада до вегетације пескова и ливадске вегетације. Вегетација анализираниг простора Малог Стапара, као антропогеног предела насталог у мочварној равници Бачке (слика 17.) детаљно је описана у поглављу 5.3. (Анализа постојеће вегетације).

Слика 17. Мали Стапар на обалама Великог Бачког канала
(извор: Интернет 17, април 2022.)

5.6. ДЕМОГРАФИЈА

Пре 250 година већи део Војводине је био покривен мочварама, барама и трстицима. На подручју Бачке, нарочито у њеном јужном делу, до почетка 18. века било је подводно више од 50% земљишта, а насељавала су је свега 2-3 становника на км². Изградњом система канала, те регулацијом војвођанских вода од половине 18. века, када су мелиорације почеле, било је потребно више од сто година да се Банат и Бачка од велике мочваре претворе у плодносну равницу. Уређење вода и изградња нових водених путева довели су до промене демографске слике овог предела, а самим тим и његовог урбанистичког, привредног, културолошког и еколошког развоја.

Према попису из 2011. године у Малом Стапару је било свега 25 становника, док их је према попису из 2002 било 27. Данас, на основу анализе функције објеката и напуштености истих, долази се до закључка да је број становника мањи у односу на попис из 2011. године. Предпоставка је да се већи део становништва Малог Стапара бави пољопривредним делатностима, док је преостало становништво упуслено у оближњим местима као и у локалним угоститељским објектима.

6. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

Изласком на терен, анализом и оценом постојећег стања пројектне локације долази се до података на основу којих се ствара јаснија слика простора која се даље мења у циљу стварања квалитетне друштвене структуре. Истраживање има за циљ давање адекватног предлога идејног решења пејзажно-архитектонског уређења простора Малог Стапара, стварајући самоодржив амбијент који би се функционално и естетски унапредио, ненарушавајући његов историјски карактер.

6.1. ФУНКЦИЈА ОБЈЕКТА И ОКОЛНОГ ПРОСТОРА

Површина земљишта на коме се насеље налази, односно његов облик, резултат је деловања бројних природних и друштвених фактора (*Кицошев, Дунчић*). Према најужој систематизацији, коју наводе аутори, издваја се пет типова насеља према облику своје основе. За Војводину, као и за све равничарске крајеве је специфичан правоугаони и издужен тип насеља кога чини једна или две и више паралелних улица издужених обично дуж пута или неког потока или реке. Мали Стапар по својој изграђености се уврштава у линеаран (издужен) тип насеља, чији су објекти формиран на левој обали Великог Бачког канала дуж Малостапарске улице која се пружа паралелно уз анализирани део канала (графички прилог бр.1). Изграђени део насеља са северне, источне и западне стране окружују обрадиве површине плодне панонске равнице. Централни део насеља представља водно-зелена оса, која је главни предмет анализе овог антропогеног предела.

Ради свеобухватне слике подручја, тачније формирања и функције зеленила, извршена је анализа функција објеката. У насељу доминирају приземни објекти карактеристичне Војвођанске архитектуре који су претежно стамбеног карактера (слика 18. и 19.).

Слика 18. Стамбени објекат 1
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 19. Стамбени објекти 2
(извор: Аутор, април 2021.)

На основу стања у коме се налазе, закључује се да у насељу има и напуштених стамбених објеката (слика 20.) који негативно утичу на визуелни доживљај предела, док са друге стране, реконструисани објекти чине позитивне елементе који повољно утичу на развој насеља у туристичком смислу (слика 21.).

*Слика 20. Напуштен стамбени објекат
(извор: Аутор, април 2021.)*

*Слика 21. Реконструисани стамбени објекат
(извор: Аутор, април 2021.)*

Поред стамбених објеката, у насељу постоје и два угоститељска објекта (слика 22. и 23.) која поседују смештаје за преноћиште, где туристи могу да проведу викенд или направе предах и испробају нека од традиционалних Војвођанских јела као што је гушчји паприкаш. Некада у Малом Стапару могла су да се виде читава јата гусака како шетају улицама, што је један од симбола овог подручја. Међутим, оно што се може приметити јесте мала туристичка посећеност како читавог простора Малог Стапара, тако и самих угоститељских објеката.

*Слика 22. Салаш код Зука
(извор: Аутор, април 2021.)*

*Слика 23. Винска кућа Ачански
(извор: Аутор, април 2021.)*

У оквиру стамбене зоне насеља издваја се нефункционална зона напуштених објеката некадашње Техничке управе канала. Главни вишеспратни објекат, коме је обновљена само спољна фасада, као културно-историјски објекат представља важан репер предела, који заједно са неколико помоћних приземних објеката има велики потенцијал у културном и туристичком смислу. Поред наведених објеката, са супротне стране Малостапарске улице у оквиру водно-зелене осе налази се зграда некадашњег млина, која је рестаурирана и тренутно је у функцији музеја (слика 24.). Испред саме зграде млина, на улазу у насеље, стихијски је настао паркин простор који улази у зону парка и тиме негативно утиче на биодиверзитет анализираниг простора, те би га било пожељно изместити како због еколошких тако и због естетских разлога (слика 25.).

Слика 24. Техничка управа канала (лево), зграда млина (десно) (извор: Аутор, април 2021.)

Слика 25. Паркинг простор у зони парка (извор: Аутор, април 2021.)

Најдоминантнији репер простора Малог Стапара јесте споменик "Панонске Богиње", који се налази на месту уливања Малог Бачког канала у Велики Бачки канал. Споменик се налази на платоу који је због инвазивних биљних врста попут киселог дрвета неприступачан и несагледив (слика 26.). Тренутно стање споменика је изразито лоше (слика 27.). Постоље је још релативно добро очувано, али је одломљена глава статуе, потом шака десне руке с мачем, као и део леве руке изнеђу рамена и шаке, а одваљена је и десна половина штита, као и предњи део плашта. Мађарска круна изнад натписа на предњој страни, испод статуе, такође је одваљена. Натпис је изгребан до потпуне нечитљивости, постоље је ишарано графитима, а у камену постоља бројни су урези са разним именима и датумима. Уништена је и уклоњена некадашња ограда од кованог гвожђа која је окруживала споменик.

Слика 26. Зарастао плато споменика
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 27. Постоље споменика
(извор: Аутор, април 2021.)

До споменика се из насеља стиже пољским путем, који се пружа дуж десне обале Великог Бачког канала, која је обрасла барском врбом и киселим дрветом, те и сам пут представља неприступачну линијску зону (слика 28.). На читавом простору Малог Стапара, у оквиру централне парковске зоне издваја се зона одмора, која је тренутно једино место на коме посетиоци могу да седе на отвореном. Дрвене клупе са столом су уједно и једини пејзажно-архитектонски елемент (слика 29.).

Слика 28. Зарастао пољски пут до споменика
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 29. Клупе за одмор
(извор: Аутор, април 2021.)

6.2. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕ ВЕГЕТАЦИЈЕ

Анализирано подручје Малог Стапара у контексту вегетације може се поделити у неколико већих зона које се јасно издвајају како по својој форми тако и по функцији. Како би се лакше сагледала слика постојеће вегетације у табели 1 је дат приказ врста груписаних по зонама приказаним у графичком прилогу бр.2.

Табела 1. Зонирање постојеће вегетације

Зона	Вегетација
Обалска вегетација	Црна топола (<i>Populus nigra</i>) Америчка црна топола (<i>Populus deltoides</i>)
Парковска површина	Црни копривић (<i>Celtis australis</i>) Багрем (<i>Robinia pseudoacacia</i>) Дивљи кестен (<i>Aesculus hippocastaneum</i>) Гледичија (<i>Gleditsia triacanthos</i>) Бела топола (<i>Populus alba</i>) Бели јасен (<i>Fraxinus excelsior</i>) Бреза (<i>Betula verrucosa</i>)
Густ масив	Америчка црна топола (<i>Populus deltoides</i>) Багрем (<i>Robinia pseudoacacia</i>) Кисело дрво (<i>Ailantus altissima</i>) Глог (<i>Crataegus sp.</i>)
Каналска вегетација	Врба (<i>Salix sp.</i>) Трска (<i>Phragmites australis</i>) Жути локвањ (<i>Nuphar lutea</i>)
Прозрачне групације	Жалосна врба (<i>Salix babylonica</i>) Црна топола (<i>Populus nigra</i>) Јасен (<i>Fraxinus sp.</i>) Смрча (<i>Picea abies</i>) Платан (<i>Platanus sp.</i>) Црни бор (<i>Pinus nigra</i>)
Улична вегетација	Црни копривић (<i>Celtis australis</i>) Багрем (<i>Robinia pseudoacacia</i>) Бодљива смрча (<i>Picea pungens</i>) Смрча (<i>Picea abies</i>) Амерички платан (<i>Platanus occidentalis</i>) Црвенолисна шљива (<i>Prunus cerasifera</i>)

6.2.1. Зона обалске вегетације представља главну зону анализираниог простора из разлога што је визуелно најдоминантнија и назначавља осу канала. Чини је густо засађен дрворед Америчке црне тополе (*Populus deltoides*) који се пружа уз леву обалу Великог Бачког канала, до стамбеног дела насеља. Сагледива је са платоа споменика Панонске Божиње (слика 30.). На десној обали канала смењивање дрвореда америчке и црне тополе (*Populus nigra*) назначавља визуру канала стварајући јединствен пејзаж који се издваја у равници (слика 31.).

Слика 30. Америчка топола на левој обали
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 31. Црна топола на десној обали
(извор: Аутор, април 2021.)

6.2.2. Зона парковске површине пружа се између леве обале Великог Бачког канала и Малостапарске улице у зони изграђеног дела насеља (слика 32.). Парковску вегетацију чине различите врсте лишћарског дрвећа (преглед у табели 1.) која је густо засађена у 6 редова, те су због недостатка простора и издуживања поједина неугледна и стара стабла уклоњена (слика 33.). На местима старих стабала посађене су младе саднице врста које доминирају у парку, међутим, због густе дрворедне садње може се очекивати исти ефекат. У парку се могу срести и импозантни примери кестена (*Aesculus hippocastaneum*) и копривића (*Celtis australis*) који по броју стабала доминирају на анализираниом простору.

Слика 32. Густо засад гледичије стабала (извор: Аутор, април 2021.)
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 33. Дрвореди старих и младих (извор: Аутор, април 2021.)

6.2.3. Зона густог масива пружа се дуж читаве десне обале Великом Бачког канала, као и дуж леве обале Малог Бачког канала (слика 34.), а где се на месту спајања обала налази плато споменика Панонске Богиње. Ова зона настала је планском садњом белих топола које се стапају са дрворедом дуж обале и пута који води до споменика. Међутим, примећује се да је на овом простору у великој мери присутна инвазивна врста дрвећа. Иако густ масив високе и ниске вегетације ствара ветрозаштитни појас за стамбену зону, као и за суседне обрадиве површине, присуво багрема, киселог дрвета и глога у зони споменика негативно утиче на визуелни доживљај простора и чини га нефункционалним (слика 35.).

Слика 34. Лева обала М. Бачког канала обрасла киселим дрветом (извор: Аутор, април 2021.)

Слика 35. Кисело дрво на самом платоу споменика; (извор: Аутор, април 2021.)

6.2.4. Зона каналске вегетације прати обе обале канала стапајући се са свим предходно описаним зонама. Врба (*Salix sp.*) и трска (*Phragmites australis*) чине вегетацију природних водених екосистема, и као такве стварају јединствене пејзаже као и станишта многих птица мочварица, видри, барских корњача и др, који се могу запазити на анализираном простору. Густо обрасле обале канала сужавају визуру која се протеже од преводнице на улазу у Мали Стапар, па све до споменика (слика 36.). На самој воденој површини канала расте жути локвањ, који је знак да је вода канала чиста, са повољним условима топлоте и светлости (слика 37.). С тога се при уређењу оваквих простора мора водити рачуна са једне стране о очувању екосистема, а са друге стране о лепоти овог антропогеног предела.

Слика 36. Визура Великог Бачког канала
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 37. Водена површина са локвањима
(извор: Аутор, април 2021.)

6.2.5. Зона прозрочне групације се налази на левој и десној обали Великог Бачког канала, у источном делу, ван зоне насеља. За разлику од западне стране обала Великог Бачког канала, које имају линијску форму зеленила, на источном делу су слободније групације лишћара и четинара (слика 38.). У овој зони, иако им не одговарају услови равничарског станишта, запажају се леви примерци четинара попут смрче (*Picea abies*) и црног бора (*Pinus nigra*). Доминантне врсте и ове зоне су свакако црна топола, врба, платан и јасен које се сагледавају у својој пуној лепоти (слика 39.).

Слика 38. Групаације десне обале
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 39. Група лишћара и четинара
(извор: Аутор, април 2021.)

6.2.6. Зона уличног зеленила налази се у зони насеља, на северној страни Малостапарске улице. Представља линијско зеленило које је испрекидано, тачније формирају га краћи дрвореди различитих врста дрвећа те га је потребно ревитализовати (слика 40.). У овој зони доминирају лишћарске врсте (платан, копривић, багрем, црвенолисна шљива), али се срећу и леви примерци четинарског дрвећа (слика 41.). За разлику од парковске површине на којој се налази старија вегетација, у зони уличног зеленила су млади примерци аутохтоног дрвећа.

Слика 40. Улично зеленило (лишћари)
(извор: Аутор, април 2021.)

Слика 41. Улично зеленило (четинари)
(извор: Аутор, април 2021.)

6.3. ЧЕК ЛИСТЕ

Табела 2. Чек листа урбаног материјала

УРБАНИ МОБИЛИЈАР							
тип	присутно да/ не		материјал	одржавање добро / лоше		позиција добра / лоша	
	канте			не			
контејнери		не					
бициклана		не					
надстрешница		не					
паркинг места	да		туцаник		лоше		лоша
чесме/фонтане/ водене површине	да		камен		лоше	добра	
осветљење 1.улично 2.парковско	да	не	бетонске бандере	добро		добра	
клупе		не					
аутобуска стајалишта		не					
стубићи/одбојници		не					
информациони знаци		не					
павиљони/киосци		не					
споменици/скулптуре	да		камен		лоше	добра	
телефонске говорнице		не					
поштански сандучићи		не					
хидранти		не					
улични тоалети		не					

Табела 3. Чек листа визуелног и естетског квалитета

ВИЗУЕЛНИ КВАЛИТЕТ			
визуре	далеке	отворене	нејасне
одржавање	запуштено	делимично уређено	уређено
амбијент	пријатан	непријатан	
форма	смирена (хоризонтална)	покренута (вертикална)	комбинована

ЕСТЕТСКИ КВАЛИТЕТ		
колорит	монохроматско	богат бојама
мозаик елемената (заступљеност елемената у простору)	уравнотежен	хаотичан
композиција	једнолична	динамична

На основу чек листи може се закључити да на анализираном простору Малог Стапара недостају главни елементи урбаног мобилијара који чине један функционалан туристички комплекс (табела 2.). Поред адекватне функције, да би одређени простор привукао и задржао посетиоце он мора оставити и позитиван утисак у естетском и визуелном смислу. Иако је простор парка делимично уређен, а обале канала запуштене и обрасле инвазивним врстама, далеке и отворене визуре водених површина стварају пријатан амбијент уравнотежене и једноличне композиције. Колоритна уједначеност чини простор погодним за релаксацију и одмор посетилаца (табела 3.).

6.4. АНКЕТА

" КУЛТУРНИ ТУРИЗАМ МАЛОГ СТАПАРА "

ПОЛ М Ж

СТАРОСНА ДОБ а) 15-25 б) 26-40 в) 41-65 г) преко 65

1. Да ли сте чули за место Мали Стапар? ДА НЕ

2. Да ли знате по чему је познат Мали Стапар? ДА НЕ

(ако је одговор ДА навести по чему)

3. Да ли сте некада били у Малом Стапару? ДА НЕ

4. Да ли иначе посећујете културно-историјске дестинације? ДА НЕ

5. Шта за Вас представља **КУЛТУРНИ ТУРИЗАМ**? _____

6. Колико временски траје Ваш боравак на оваквим дестинацијама ?

а) неколико сати б) целодневни боравак в) викенд г) неколико дана

7. Када боравите на оваквом излетишту који вид активности користите ?

а) шетња б) одмор г) друго (навести) _____

8. Да ли сматрате да су излетишта у Србији довољно опремљена туристичким садржајима?

ДА НЕ

(ако је Ваш одговор НЕ, заокружити шта по Вашем мишљењу недостаје)

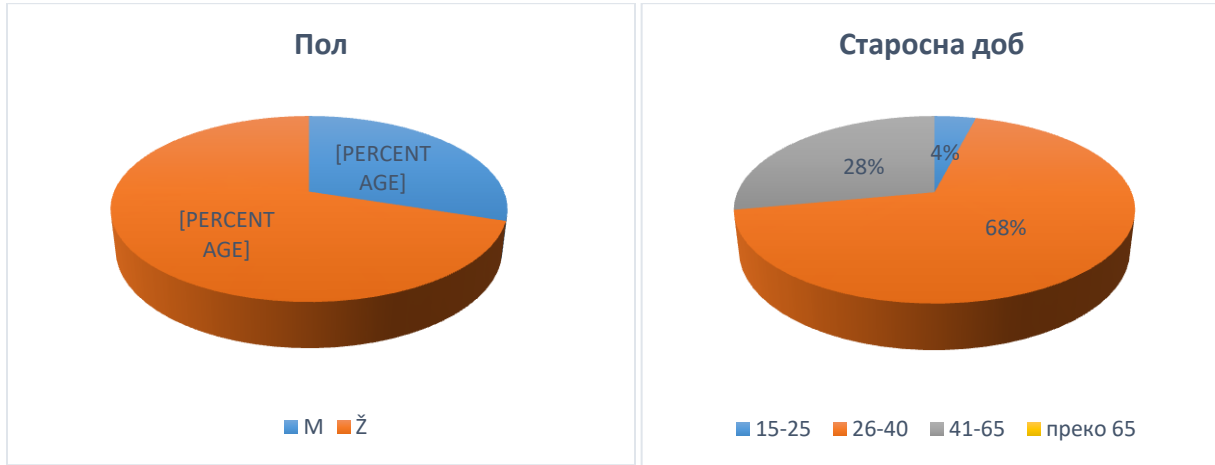
а) урбани мобилијар (клубе, канте, чесме, расвета и др.) б) дечија игралишта

в) угоститељски објекти г) рекреативни садржаји д) друго (навести) _____

9. Оцените уређеност културно-историјских објеката у Србији.

а) добра б) недовољна в) лоша

Анкета под називом "Културни туризам Малог Стапара" спроведена је путем Гугл (Google) упитника у циљу истраживања посећености Малог Стапара, као и потреба туриста приликом посете оваквих и сличних дестинација. У анкети је учествовало 50 испитаника различите старосне доби (слика 42.).

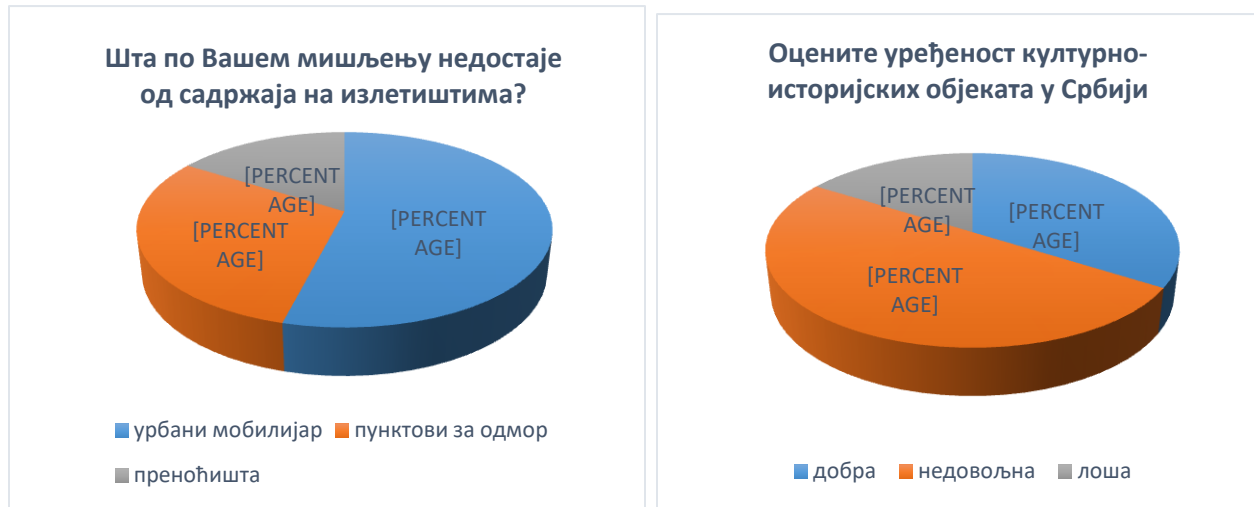
Слика 42. Графикон пола и старосне доби испитаника
(извор:Аутор, април 2021.)

На основу датих одговора на питање "Да ли сте чули за место мали Стапар" долази се до закључка да испитаници нису упознати са истраживаним локалитетом, као ни са карактеристичним садржајима, те и то да је Мали Стапар недовољно посећен, што се могло приметити током боравака на истраживаној локацији. Од укупног броја испитаника 39 је дало одговор да није чуло за Мали Стапар, али да често бораве на културно-историјским излетиштима у различитим временским интервалима (слика 43.).

Слика 43. Графикон познавања и боравака на излетиштима
(извор:Аутор, април 2021.)

На основу одговора који су дати на питање "Шта по Вашем мишљењу недостаје од садржаја на излетиштима" закључује се да је од великог значаја пејзажноархитектонска уређеност и постојање адекватних садржаја који ће задовољили потребе корисника оваквих простора. Такође, анкетирани испитаници у великом броју сматрају да су културно-историјски објекти у Србији недовољно одржавани, што даље доводи до закључка да је потреба за, према пројекту планираном уређењу Малог Стапара велика и оправдана (слика 44.).

Слика 44. Графикон опремљености и уређености излетишта
(извор: Аутор, април 2021.)

6.5. SWOT АНАЛИЗА

СНАГЕ

- *богато културно-историјско наслеђе*
- *надморска висина (бициклизам)*
- *поедолошке одлике терена*
- *климатски услови*
- *постојећи угоститељски објекти*
- *пријатан амбијент високе вегетације*

ПРИЛИКЕ

- *географски положај (туризам)*
- *ЕвроВелоб бицикличка стаза*
- *каналска мрежа (М.С – Баја)*
- *чиста вода канала*

СЛАБОСТИ

- *неадекватно одржавање*
- *непостојање туристичких садржаја*
- *непостојање пејзажно-архитектонских елемената*
- *мали број становника*
- *напуштени стамбени објекти*
- *напуштени културни објекти*

ПРЕТЊЕ

- *хидрографија*
- *инвазивне вртсе*
- *густа садња новог дрвећа*
- *недовољна информисаност туриста*
- *паркинг простор у склопу парка*

7. КОНЦЕПТ ИДЕЈНОГ РЕШЕЊА УРЕЂЕЊА МАЛОГ СТАПАРА

Концепт идејног решења пејзажно-архитектонског уређења Малог Стапара, уз реконструкцију постојећих и имплементацију нових елемената, подразумева стварање пријатног амбијента у којем ће корисници моћи на активан или пасиван начин проводити време, било да се у њему задржавају свега неколико сати или неколико дана. Уређење би пратило карактер предела, без нарушавања животне средине и уз начела еко туризма, те би оно било у рустичном стилу уз употребу природних материјала попут дрвета, метала и опеке, који су у основи била грађевински материјал овог простора.

На основу анализа спроведених на пројектној локацији, оно што се истиче као негативан утисак јесу две велике нефункционалне зоне. Напуштени и неадекватно одржавани објекти некадашње Техничке управе канала, као и споменик Панонске Богиње, представљају важне реперне тачке које је потребно ревитализовати и повезати у јединствену функционалну целину у складу са културно-историјским, туристичко-економским и еколошко-здравственим аспектом.

7.1. РЕКОНСТРУКЦИЈА СПОМЕНИКА ПАНОНСКЕ БОГИЊЕ СА НЕПОСРЕДНОМ ОКОЛИНОМ

Реконструкцијом споменика Панонске Богиње и уређењем платоа на коме се налази, добија се нова реперна тачка која ће због својих историјских вредности привући бројне локалне и регионалне туристе. Намена концептуалног решења јесте хидрограђевинско, архитектонско и пејзажно уређење самог простора око споменика, како би се повратила естетска, уметничка и историјска вредност здања. Чишћење и уређење канала у зони ушћа, као и уређење самих обала платоа, затим чишћење и нивелисање платоа споменика представља темељ даљег уређења читавог простора Малог Стапара.

Архитектонско обликовно решење уређења терена пројектне локације настоји да испоштује градитељско наслеђе подручја Војводине, да истакне споменик Панонске Богиње, створи простор за предах, отвори визуре ка ушћу и оба канала, и уклопи се у природни околни пејзаж и амбијент. Непосредно окружење споменика обрађено је радијално постављеном опеком старог формата (слика 45.), као традиционалним материјалом овог подручја. Радијални слог ставља споменик у центар, а у циљу разбијања монотоније слога формирана су четири симетрична острва назначена издигнутим ивичњацима од опеке. "). Ова зелена острва су погодна за декоративно зеленило попут жбунасте врсте фотинија (*Fotinia rasteri* "red robin",) која додатно истиче споменик и симболизује некадашњу ограду од кованог гвожђа.

У залеђу споменика, у природном засеку терена, формирају се трибине које су замишљене као армирано бетонска конструкција, завршно обрађена дрвеним летвицама којима су покривена седишта трибина. Трибине ће посетиоцима пружити простор за одмор приликом шетње до споменика, као и простор где се могу одржавати манифестације

забавног и едукативног карактера (слика 46). Други пејзажноархитектонски елемент ове локације је и радијална дрвена тераса (видиковац) која се надвија над косину обале канала, приближавајући посматрача води и отварајући му визуре ка оба канала. Дрвена радијална тераса нивелационо прати застор од ситне ризле, формирајући додатни простор платоа као место за задржавање и осматрање. За непосредан контакт са водом постављене су степенице које прате пад обале канала, а интегрисане су са видиковцем те чине јединствену целину простора. Степеницама се спушта до бетонинаре стазе пресвучене каменом, која прати обалу Великог бачког канала и пружа пријатан осећај током шетње поред воде. Изнад саме водене површине, у правцу двених степеница, подигнута је дрвена платформа чија је примарна функција пристаниште педалина којима би се туристи кретали од улаза у Мали Стапар (код преводнице и зграде млина) до Споменика. Оваква туристичка атракција би посетиоцима приближила време када се истим овим каналом вршио транспорт робе, и када су чувени Франц Јозеф и царица Марија Лудовика Лујза жена Наполеона Бонапарте крстарили Панонијом.

Тераса, степениште на косини обале канала, као и заштитна ограда истих израђене су од дрвета, отпорног на влагу, у складу са условима дефинисаним Планом детаљне регулације овог подручја. Прилазни пут до споменика и простор око споменика, тј. око платоа од пуне опеке, простор између трибина и терасе обрађен је ситном ризлом у боји теракоте (слика 47.). На овај начин ће се лако формирати граница уређења као и прелаз и уклапање у постојеће прилазне путеве.

7.2. УРЕЂЕЊЕ ОБАЛА ВЕЛИКОГ И МАЛОГ БАЧКОГ КАНАЛА

Постојеће визуре које се пружају кроз равницу између обала Великог и Малог Бачког канала формирају јединствен природни пејзаж. Међутим, у фази пуне вегетације одаје се утисак запушеног и обраслог простора који одбија туристе да прошетају до споменика. Стога је потребно визуре отворити и додатно нагласити тако што ће се уклонити постојећа вегетација. Трстици и шумарци барске врбе трансформишу се у травнате обале канала, што посетиоцима пружа визуелни контакт са водом шетајући дуж обала до споменика, или непосредан контакт спуштајући се платформама до саме воде (слика 48.).

7.3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА РАЗЛИЧИТИХ САДРЖАЈА

Просторно најдоминантнија зона, комплекс Техничке управе канала, због својих историјских и архитектонских вредности пружа бројне могућност реконструкције. Претварањем постојећих напуштених објеката у пословне, попут ресторана, преноћишта, конгресних сала, сувенирница, музеја и сл., Мали Стапар би добио ново урбано језгро. Као засебна целина, опасана високим постојећим зидовима, новопројектовани туристички комплекс не би нарушавао постојећу слику пејзажа и животни простор локалних становника.

Поред архитектонске реконструкције, ревитализација пројектне локације подразумева увођење различитих туристичких садржаја. Рекреативне активности попут школе јахања, мини Зоо врта са домаћим животињама, радионице и музеја старих заната, затим вожња фијакером, изнајмљивање бицикла и педалина прошириле би туристичку понуду Малог Стапара и тиме посетиоцима пружиле могућност дужег задржавања и занимљивијег боравка. Иако се туристичка сезона на оваквим просторима углавном базира на делове године са лепшим временским приликама, уређењем оваквог излетишта може пружити услуге корисницима током целе године. Повећањем смештајних капацитета за преноћиште са изградњом затвореног базена посетиоцима омогућава вишедневни боравак на овом локалитету вредног посете. Трансформација приступног пута до Споменика у стазу за клизање пружа јединствену атракцију у којој би уживали многи љубитељи зимских пејзажа.

7.4. ПЕЈЗАЖНО - АРХИТЕКТОНСКИ ЕЛЕМЕНТИ

Одсуство пејзажно-архитектонских елемената као и мобилијара чини простор нефункционалним, те га је адекватним уређењем и имплементацијом различитих садржаја попут места за одмор, игру и рекреацију потребно прилагодити свим старосним групама корисника овог простора. Поред тога што би простор постао функционалнији, присуством различитих елемената простор би задовољио како естетску тако и хигијенско-санитарну улогу.

7.4.1. СТАЗЕ

Постојећи концепт простора пружа бројне могућности уређења и коришћења истог. Новопланиране зоне се међусобно лако повезују различитим врстама стаза формирајући јединствену функционалну целину. Пешачким и бициклическим стазама, које би се пружале са обе стране обала Великог Бачког канала, би туристима пружиле могућност обиласка целог простора Малог Стапара, уживајући у шетњи хладовином и поред воде. Употребом чврстих материјала за застирање стаза туристима је простор за рекреацију доступан током читаве године независно од временских услова. Тако би пољски пут који води до споменика био насут кемењем облутком (слика 49.) како би се уклапао у природнији амбијент канала, док би стаза на обали у зони урбаног дела парка била асфалтирана.

7.4.2. ПЛАТОИ

Поред предходно описаног платоа код споменика, тачније дрвене терасе, пејзажним уређењем се предвиђа отворена башта ресторана (слика 50.), на проширењу канала у непосредној близини зграде млина и преводнице. Платформа би се такође пружала изнад површине воде пружајући посетиоцима пријатан боравак у јединственом окружењу. Великом платформом ресторана са неколико мањих дуж обала канала, остварује се директан контакт посетилаца са главним елементом простора – водом. Платформе у

летњем периоду могу служити као места за купаче с обзиром да је вода канала исправна у санитарно-хигијенском смислу и да је мештани користе и данас на овај начин.

7.4.5. ПАРКИНГ ПРОСТОР

Поред нових садржаја које је потребно увести, неопходно је уклонити и неадекватне. Постојање паркинг простора на улазу у Мали Стапар, у самој зони културно историјских објеката и у зони парка, представља претњу анализираног простора. Како би се избегло нарушавање екосистема, историјског амбијента и визуелне слике потребно га је изместити из централне у периферну зону, тачније испред улаза у Мали Стапар, као одвојену целину. Садњом високог и ниског растиња око паркинг простора би се визуелно додатно изоловао од природног амбијента туристичког комплекса, а такође би се стварала хладовина за паркирана возила. Материјал за застор паркинг простора као и приступних стаза до истог предвиђа се камен облук различите величине због што мањег нарушавања естетског и санитарног аспекта предела.

7.5. БИЉНИ МАТЕРИЈАЛ

Допринос туризму се огледа у развоју руралног подручја, али при томе се свакако мора водити рачуна о контролисаној употреби, заштити и очувању овог локалитета са карактеристикама које га уврштавају у тип шуме-парка. Богатство овог подручја чини велики број аутохтоних као и медоносних врста лишћарског и четинарског дрвећа. Међутим, присуство инвазивних врста на обалама канала и у непосредној близини споменика чини простор неугледним за посетиоце и непогодним за опстанак и развој других биљних и животињских врста. Уклањањем непожељних биљних врста, адекватном негом и одржавањем постојећих, као и увођењем нових, Панонска Богиња би добила окружење какво јој и доликује. Присуство наведених биљних врста као и животињског света чини овај простор јединственим биодиверзитетом у региону, те га је човековим деловањем потребно очувати, заштитити и унапредити. Предлог реконструкције вегетације на анлазираном простору подразумева чишћење и уређење обала канала, реконструкцију уличног зеленила као и уређење парковске површине уз додавање ниске и средње вегетације. На простору Малог Стапара, у оквиру парковске површине као и уз обале канала, могу се видети импозантни примери стабала врбе, тополе, кестена, копривића, платана, липе, храста, јасена, јавора, те се и ревитализација зеленила планира уз примену поменутих врста којима по оцени тренутног стања одговарају услови средине.

Уређење платоа Споменика у смислу биљног материјала подразумева уклањање инвазивних врста попут киселог дрвета (*Alantus altissima*), багрема (*Robinia pseudoacacia*), врбе (*Salix sp.*) и трске (*Phragmites australis*). Избор нових врста је базиран на постојећу вегетацију, те је у зони густог масива предвиђена садња нових садница дивљег кестена (*Aesculus hippocastanum*) и копривића (*Celtis australis*) како би се оформила парковска површина идентична супротној обали Великог Бачког канала. У полеђини платоа, изнад

самих трибина подиже се дрворед јасена (*Fraxinus ornus*) који прати њихову лучну форму. Густа округла крошња ствара пријатну хладовину на трибинама као и компактну зелену позадину која истиче сиви камен Споменика. Острва у подножју Споменика се озелењавају зимзеленом жбунастом врстом фотинијом (*Fotinia fraseri "red robin"*) чија густа компактна крошња није захтевна у смислу одржавања и резивања, а употуњује слику платоа како у летњем тако и у зимском аспекту. Млади црвени листови фотиније у пролеће се усклађују са партерним декором Панонске Богиње, стварајући богато окружење какво јој и приличи.

8. ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ДЕТАЉА У ИДЕЈНОМ ПРОЈЕКТУ

Слика 45. Застор платоа споменика (опека)
(извор: Интернет 18, април 2022.)

Слика 46. Амфитеатар на отвореном
(извор: Интернет 19, април 2022.)

Слика 47. Застор платоа споменика (ризла)
(извор: Интернет 20, април 2022.)

Слика 48. Дрвене платформе
(извор: Интернет 21, април 2022.)

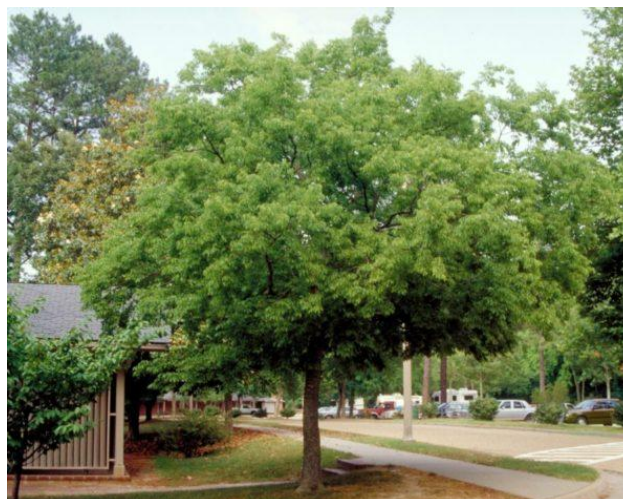
Слика 49. Застор пута и паркинг простора
(извор: Интернет 22, април 2022.)

Слика 50. Плато ресторана и видиковца
(извор: Интернет 23, април 2022.)

Слика 51. Дивљи кестен
(извор: Интернет 24, мај 2022.)

Слика 51. Копривић
(извор: Интернет 25, мај 2022.)

Слика 53. Црни јасен
(извор: Интернет 26, мај 2022.)

Слика 47. Фотинија
(извор: Интернет 27, мај 2022.)

9. ЗАКЉУЧАК

Оправданост обнове споменика Панонске Краљице огледа се у величини културног и привредног значаја, који сам споменик симболизује. Реконструкцијом споменика, као и пејзажно-архитектонским уређењем платоа, Великог и Малог Бачког канала, те читавог парковског простора, Мали Стапар се уврштава у један од бројних туристичких потенцијала државе Србије, али и потенцијал посматран на регионалном нивоу имајући у виду учешће суседних земаља у настанку овог фасцинантног места. Ревитализација овог неправедно занемареног места у туристичко-економској спреси може понудити много како туристима тако и локалном становништву. Адекватним одржавањем и увођењем различитих садржаја Мали Стапар би задржавао туристе који би квалитетно проводили своје време, те би постао самоодрживо место које упошљава локално становништво. Поред привредног значаја овакав пројекат има велики значај и у еколошком смислу и очувању биодиверзитета, што свакако једно без другог не иде.

10. ЛИТЕРАТУРА

1. **Андрејев, Н.** (2002): Изградња и експлоатација старих пловних канала у Бачкој, Нови Сад
2. **Бабић, М.** (2018): Уређење водотока, Институт за водопривреду Јарослав Черни, Београд
3. **Вујић, А.** (2008): Заштита природе, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Нови Сад
4. **Вукићевић, Е.** (1996.) Декоративна дендрологија. Шумарски факултет, Универзитет у Београду
5. **Вујковић, Љ.** (2003.) Пејзажна архитектура (планирање и пројектовање 2. издање), Шумарски факултет, Универзитет у Београду
6. **Вујковић, Љ., Нећак, М., Вујичић, Д.,** (2003.) Техника пејзажног пројектовања. Шумарски факултет, Универзитет у Београду
7. **Кицошев, С., Дунчић, Д.** (2007) Географске основе просторног планирања. Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду
8. **Милошев, Ж.** (1965.) Мелиорације подводних земљишта јужне Бачке (докторска дисертација) Пољопривредни факултет, Универзитет у Новом Саду
9. **Richards G.** (2000): Production and Consumption of European Cultural Tourisam. Annals and Tourisam Research
10. **Стојановић, С.** (2007.) Флора и вегетација основне каналске мреже ХС ДТД у Бачкој. Пољопривредни факултет, Универзитет у Новом Саду
11. **Томић и сар.** (2002): Културна добра у туристичкој понуди Војводине, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет, Нови Сад.
12. **Хиел, Павловић** (2018): Елементи пејзажно-архитектоског пројектовања, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Нови Сад
13. **Цвејић, Ј.** (1999.) Уређивање предела 4. део; Заштита природе. Шумарски факултет, Универзитет у Београду

Плански документи:

Просторни план општине Кула до 2019. године. "Службени лист општине Кула", број 11/06

Интернет извори:

Интернет 1,2,3,4,5, Велики Бачки канал - Равноплов. Преузето у мају 2022. са <https://www.ravnoplov.rs/veliki-backi-kanal/>

Интернет 6 Дневник.рс (2021). Преузето у мају 2022. са <https://www.dnevnik.rs/vojvodina/dragul-industrijske-bastine-u-vojvodini-sanacija-prevodnice-u-malom-staparu-01-09-2021>

Интернет 7 Daibau magazin Преузето у мају 2022. са <https://www.daibau.rs/clanak/671/koracima-austrougarskog-plemstva-mali-stapar-istorijski-dragulj-vojvodine>

Интернет 9 Google maps Преузето у мају 2022. са <https://www.google.com/maps/place/Mali+Stapar/>

Интернет 10 Docplayer Преузето у мају 2022. Са <https://docplayer.rs/205550843-Geolo%C5%A1ka-osnova-zemlji%C5%A1nog-pokriva%C4%8Da-vojvodine.html>

Интернет 11 Пољопривредни факултет Нови Сад Преузето у мају 2022. Са <http://polj.uns.ac.rs/~geodezija/premer/GIS.pdf>

Интернет 12, 13, 14, 15 Републички хидрометеоролошки завод Преузето у мају 2022. Са https://www.hidmet.gov.rs/latin/hidrologija/podzemne/stanica.php?pd_rb=6630

Интернет 17 Воде Војводине Преузето у мају 2022. Са <https://vodevojvodine.com/nasledje/hidrocvor-mali-stapar/>

Интернет 18: Gradnja.rs. Преузето у априлу 2022. са <https://www.gradnja.rs/za-sve-povrsine-cena-i-primena-klinker-opeke/>

Интернет 19: Media portal Преузето у априлу 2022. са
<https://mediaportal.rs/2021/10/01/ov-ar-banja-u-novom-ruhu-foto-/>

Интернет 20: Flint-stone Subotica. Преузето у априлу 2022. са
<https://www.flintstone.co.rs/crvena-rizla/>

Интернет 21: Saltandwater.rs Преузето у априлу 2022. са
<https://www.google.com/search?q=uredjenje+obale+kod+vrbasa>

Интернет 22: Купујем-продајем. Преузето у априлу 2022. са
<https://www.kupujemprodajem.com/dvoriste-i-basta/dekoracija-za-dvoriste/oblutak-kamen/oglas/136759763>

Интернет 23: Stoyer. Преузето у априлу 2022. са
<https://stoyer.ru/bs/how-to-make-a-jetty-yourself-construction-of-wooden-bridges-and-moorings-options-for-constructive-solutions/>

Интернет 24: Yufol – Rasadnik Преузето у мају 2022. са
<https://yuflor.rs/prodavnica/aesculus-hippocastanum-l-divlji-kesten/>

Интернет 25: Koprivić – Urban garden. Преузето у мају 2022. са
<https://www.urbangarden.rs/proizvod/celtis-australis-30-35/>

Интернет 26: Fraxinus ornus "MECZEK" Havlis.cz. Преузето у мају 2022. са
https://www.havlis.cz/karta_en.php?kytkaid=559

Интернет 27: ASC Garden. Преузето у мају 2022. са
<https://www.prodajasadnica.com/proizvod/fotinia-fraseri-red-robin-zardinjera-90-100cm/>

11. ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ

Графички прилог бр.1.- Функција објеката и оклоног простора

Графички прилог бр.2.- Зонирање анализираног простора и вегетације

Графички прилог бр.3.- Концепт пејзажноархитектонског уређења - зонинг

Графички прилог бр.4.- Идејно решење уређења платоа споменика и обале

Графички прилог бр.5.- Пресек са изгледом

Графички прилог бр.6.- 3Д приказ платоа споменика и обале